

UDK 271.2

ISSN 1409-5483

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

КНИГА 31

СКОПЈЕ, 2025

Годишен зборник бр. 31
2025

Уредувачки одбор:

Д-р Ѓоко Ѓорѓевски, главен и одговорен уредник

Д-р Виктор Недески

Д-р Дарко Анев

Меѓународниот редакциски одбор:

проф. д-р Георгиј (Ѓорѓевски) Митрополит Дебарско-кичевски – Православен богословски факултет „Св. Климент Охридски“, Скопје (претседател)

проф. д-р Константин Преда – Православен богословски факултет во Букурешт, Романија (член)

проф. д-р Предраг Драгутиновиќ – Православен богословски факултет во Белград, Србија (член)

проф. д-р Ивајло Најденов – Православен богословски факултет во Софија, Бугарија (член)

проф. д-р Марио Цифрак – Католички богословски факултет во Загреб, Хрватска (член)

проф. д-р Милан Жуст – Понтификален Универзитет Грегоријана во Рим, Италија (член)

проф. д-р Карл-Вилхелм Нибур – Теолошки факултет при Универзитетот во Јена, Германија (член)

Секретар:

Д-р Анета Јовковска

Лектура и компјутерска подготовка:

Зорица Велкова

Печат: Контура – Скопје

Тираж: 100 примероци

Скопје, 2025

АНЕТА ЈОВКОВСКА

**ОСНОВОПОЛОЖНИ ПРИНЦИПИ
НА ПРАВОСЛАВНАТА ХРИСТИЈАНСКА
ПЕДАГОГИЈА И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ЗА
СОВРЕМЕНИОТ ВОСПИТНО-ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС**

Апстракт

Овој труд ја истражува суштината на православната христијанска педагогија како духовно-морален систем што произлегува од православната христијанска антропологија и светоотечкото предание. Во центарот на анализата се поставени десетте воспитно-образовни принципи што ги формулира Људмила Сурова: ненасилство, своевременост, единство на воспитните влијанија, личносен пристап, антрополошка целовитост, постојана духовна будност, одговорност, трезвеност, љубов и смирение. Дополнително, трудот ги разгледува принципите на синергија и соборност, како услов за духовен раст.

Трудот ја нагласува внатрешна поврзаност на принципите со духовниот живот на човекот и нивното значење за целокупниот воспитно-образовен процес. Православната христијанска педагогија се согледува како пат на преобразување на личноста во љубовта Христова, каде воспитанието се остварува преку растење во добродетелите, слободата и духовната зрелост. Современиот воспитно-образовен контекст, соочен со потребата за подлабоко разбирање на човековата личност, може да ја пронајде својата духовна длабочина токму во овие темели, кои го усогласуваат знаењето со живото искуство и верата.

Клучни зборови: воспитно-образовни принципи, духовно формирање, антрополошка целовитост, современо образование, духовна зрелост, православна антропологија, религиозно образование.

Вовед

Современото образование, кое во голема мера се развива во рамките на секуларната култура, се соочува со длабока духовно-морална криза. Неговите цели, методи и содржини сè почесто се оддалечени од вистината за човекот како духовно битие создадено по образ и подобие Божјо (1 Мој 1,26). Во такви услови откривањето на принципите на православната христијанска педагогија во современиот воспитно-образовен процес не претставува враќање кон минатото, туку духовно обновување на самите негови темели. Како што истакнува Константин Ушински: „современата педагогија израсна на христијанска почва, па без христијанството таа станува безглав урод и дејност без цел.“¹

Православната христијанска педагогија е жив духовен процес во кој човекот се преобразува преку љубов, смирение и заедничарење. Нејзината цел е „образување“ во вистинската смисла на зборот „образование“, односно обновување на образот Божји во човекот. Во овој процес, педагогот е само соработник на Божјата благодат, а вистинскиот Педагог е Христос, „Кој нè упатува на сета вистина“ (сп. Јн 16,13).

Во тој контекст, Људмила Сурова, во својата книга „Православная школа сегодня“, формулира десет основоположни принципи на православната христијанска педагогика. Овие принципи претставуваат суштинска рамка за секој воспитно-образовен процес што сака да биде во согласност со духот на Евангелието. Тие се: ненасилство, своєвременост, единство на воспитните влијанија, личносен пристап, антрополошка целовитост, духовна будност, одговорност, трезвеност, љубов и смирение.² Секој од овие принципи, заедно со принципите синергија и соборност, претставува израз на православно-то разбирање за човекот и неговото место во светот.

Оттука произлегува главната задача на православната христијанска педагогија: да го воспита човекот во љубов, одговорност и благодарност пред Бога и ближните, како и во способноста да простува, да се покае и да им служи на другите.

Методологија

Трудот што следува ќе ја разгледа православната христијанска педагогија како духовна онтологија на воспитанието и како жив одраз на Божјата љубов во човековата личност. Во таа смисла, православната христијанска педагогија претставува неразделив дел од животот на Црквата и од нејзината литургиска реалност. Трудот има теоретски карактер и се базира на анали-

¹ Ушинский К. Д., *Собрание сочинений в 11 т.*, Москва, 1948. Т. 2., 39.

² Сурова, Л. В., *Православная школа сегодня*, Челябинск: Вестник ЧГПУ, 2011, 11–20.

зата на светоотечките и богословските извори кои ја формираат основата на православната христијанска педагогија.

Методологијата комбинира:

– Теолошко-антрополошки пристап, кој ја разгледува природата на човекот како создаден по образ и подобие Божјо (1 Мој 1,26), што го определува и пристапот кон воспитувањето.

– Херменевтички пристап, преку кој се толкуваат светоотечките текстови во контекст на современото педагошко мислење, со цел да се покаже дека православната христијанска педагогија е вечно современа, бидејќи се заснова на непроменливите духовни закони на човечката природа.

– Компаративен пристап, преку кој православните христијански принципи се споредуваат со општите принципи на хуманистичката и секуларната педагогија, со цел да се истакне уникатниот сотириолошки хоризонт на православното воспитување.

– Духовно-етички пристап, кој ги согледува воспитните принципи како пат кон светост, а не како технички модели за контрола на однесувањето на ученикот.

Методот на анализа е квалитативен и интерпретативен. Трудот претставува богословска рефлексивна анализа за природата на воспитно-образовниот процес во светлината на православната христијанска педагогија.

*Основни принципи на православната христијанска педагогија
и нивното значење за современиот воспитно-образовен процес*

Пред да преминеме кон објаснување на основните принципи на православната христијанска педагогија, вреди се истакне дека тие претставуваат основна рамка која ги отсликува православните сфаќања за човекот и неговиот однос со Бога, светот и луѓето. Тие не се само теоретски поими, туку живи принципи кои ја обликуваат воспитно-образовната практика и ја насочуваат кон целосно духовно и морално формирање на личноста. Според формулацијата на Људмила Сурова,³ овие принципи ги опфаќаат сите аспекти од воспитниот процес, од ненасилство до смирение, и претставуваат патоказ кон воспитување на човек кој се преобразува преку љубов, одговорност и слобода.

а) Принципот на ненасилство лежи во основата на православното воспитание и произлегува од христолошкото сфаќање за човекот како икона Божја (сп. 1 Мојс 1, 27). Бог го создава човекот со слободна волја и одговорност за својот избор, па воспитувачот не смее да ја нарушува таа слобода преку која било форма на агресија или принуда. Христос во Своето учење го покажува

---

³ Исто.

овој принцип како повик, а не наредба (сп. Мт 16,24), нагласувајќи дека воспитувањето во духот на Евангелието е слободен одговор на Божјата љубов, а не резултат на страв или принуда. Слободата е предуслов за воспитание; без неа, дури и најблагородните цели се претвораат во принуда. Овој принцип ја опфаќа љубовта како активна грижа и духовна воспитна средина во која ученикот се чувствува безбедно и поттикнат кон личен раст.

Според свети Григориј Богослов, Бог сака да се спасат сите луѓе, но не со присила, зашто принудата е спротивна на природата на љубовта.⁴ Во педагошки контекст, ова значи дека педагогот не треба да го моделира ученикот според сопствената волја, туку да му помогне да го открие патот на вистината во себе, преку слободен избор и духовна зрелост.

Сепак, принципот на ненасилството не подразбира пасивност или попустливост од страна на педагогот, туку повик до него да дејствува со љубов и трпение. Воспитување со граници и одговорност, но без понижување и осуда. Вистинскиот педагог делува со кротост и трпение, како што советува апостол Павле: „А Господовиот слуга не треба да се расправа; туку да биде кроток кон сите, способен да поучува, да поднесува зло, со кротост да ги превоспитува противниците, та Бог некако да им даде покајание, за да ја познаат вистината“ (2 Тим 2,24-25).

Кога, пак, педагогот пројавува строгост, таа треба да биде насочена кон корекција на однесувањето, а не кон понижување на личноста на ученикот. Почитта, пак, го охрабрува ученикот да ја прифати строгоста како израз на грижа и вложување во неговиот развој. Оваа хармонија создава здрава воспитна средина, во која ученикот се чувствува вреднуван и мотивиран за личен напредок. Затоа, ненасилството во православната педагогија е активна љубов што создава духовна средина во која ученикот се чувствува безбедно, прифатено и поттикнато кон личен раст. Насилството раѓа страв и лицемерие, а љубовта раѓа доверба и вистина.

б) Принципот на своевременост (или постепеност), ја изразува динамиката на духовното созревање и се темели на длабокото познавање на човечката природа и начинот на кој Бог ја открива Својата вистина постепено, според мерката на духовната зрелост на човекот. Овој принцип е усогласен со зборовите на свети апостол Павле, кој вели: „Со млеко ве нахранив, а не со цврста храна, зашто уште не можевте да ја примите“ (1 Кор 3,2), што ја покажува потребата педагогот внимателно да ја распознава духовната состојба на ученикот и да не бара од него повеќе од она што може да го поднесе. Педагогот треба да ја следи духовната зрелост на ученикот и да ја

---

⁴ Gregory of Nazianzus, „Oration 14, On the Love of the Poor“, во: *Nicene and Post-Nicene Fathers*, 2nd ser., vol. 7, ed. Philip Schaff and Henry Wace, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1955, 44.

приспособува наставната содржина и воспитното влијание во согласност со неговата готовност, почитувајќи ја Божјата промисла за образованието како патување од сенка кон светлина.

Во Светото писмо и Светото предание е нагласено дека Божјото Откровение се открива постепено, „по мерата на верата“ (Рим 12,3) и зрелоста на човекот, а Христовите зборови „Имам уште многу да ви кажам, но сега не можете да носите“ (Јн 16,12) го нагласуваат овој темел. Православниот педагог не брзајќи, туку набљудувајќи, мудро го води духовното созревање на ученикот, почитувајќи ја динамиката на човечкото срце. Во тој контекст свети Григориј Ниски поучува дека „воспитанието е патување од сенка кон светлина“ и дека секој чекор има свое време.⁵

Овој пристап произлегува од идејата за педагогија на промислата Божја, каде што педагогот, како и Бога во историјата на спасението, постепено го води ученикот кон вистината со соодветни чекори, поддржан од благодатта Божја. Советите на свети Теофан Затворник дека „не треба да се бараат плодови пред време“,⁶ бидејќи духовното зреење не може да се забрза без последици, ја илустрираат важноста на трпеливоста во овој процес, а неговата метафора дека „сè има свое време во срцето на човекот; ако го нарушиш поредокот, ќе изгори растението“⁷ ја потенцира опасноста од пребрзо и непромислено постапување.

Во практиката, ова значи дека педагогот ја приспособува наставата, советите и духовните поттикнувања според возраста, искуството и внатрешната состојба на ученикот, изразувајќи ја верата и љубовта на различни начини. Прагматички, тоа значи дека методите на православно воспитание се адаптираат кон возрастните фази на ученикот и неговата внатрешна готовност за примање на духовни вистини и воспитни содржини. Кај децата се користи нарација преку приказни, симболи и љубовни подражавања, кои го креираат основното разбирање за верата и животот. За младите, воспитувањето се заснова на развој на одговорност, смисла, јасен избор и постојан пример за следење, што го поттикнува нивниот личен и духовен раст. Кога станува збор за возрастните, фокусот е на длабоки поуки, духовна борба и покајание, кои бараат поголема зрелост и емотивна стабилност. Во сите фази од суштинско значење е да се почитува вистината како цел и љубовта како начин на заемна комуникација, без да се принудуваат чекори или побрзи достигнувања кои не се во согласност со психофизичкиот и духовен капацитет на личноста. Така се штити хармонијата и здравиот развој.

⁵ Gregory of Nazianzus, *Oration 14, On the Love of the Poor*, 56.

⁶ St Theophan the Recluse, *The Spiritual Life and How to Be Attuned to It*, превод Alexandra Dockham, Jordanville: St. Herman of Alaska Brotherhood, 1995, 45.

⁷ Исто, 48.

Овој пристап создава средина на почитување и слобода, која овозможува испреплетување на вистината и љубовта во воспитно-образовниот процес. Со тоа се спречува духовна прераност, површноост и гордост, кои се јавуваат како опасност кога духовните вистини се соочуваат со неподготвена личност. Така, принципот на своєвременост ја чува рамнотежата помеѓу вистината и љубовта, знаењето и смиреното.

в) Принципот на синергија во православната педагогија ги отсликува темелите на православната антропологија и сотириологија и произлегува од апостолското учење: „Со страв и трепет градете го своето спасение, зашто Бог е Оној Кој во вас прави да сакате и да дејствувате според Неговата добра волја“ (Фил 2,12–13). Овој принцип ја нагласува двонасочната соработка помеѓу човекот и Божјата благодат, која не е еднострана активност, при што ни Бог не спасува без слободен одговор на човекот, ниту човек може да се преобрази без благодатта Божја. Во тој контекст, педагогот ја има улогата да биде орудие во Божјата трансформација, а не извор на таа преобразба. Свети Јован Дамаскин потврдува: „Тогаш Творецот го создаде човекот како маж, дарувајќи му учество во Својата божествена благодат и воведувајќи го во заедница со Себе.“⁸

Во православниот воспитно-образовен процес, синергијата е динамичен однос меѓу наставникот, ученикот и Божјата благодат. Наставникот не „создава“ духовен напредок, туку го придружува ученикот во процесот на откривање на Божјото присуство во себеси.

Свети Теофан Затворник ја изразува оваа педагошка синергија вака: „Учителот треба да ја разбуди душата на детето, а не да ја замени со својата.“⁹ Оттука, православниот педагог не наметнува, туку вдахнува; не го заменува Божјото дејство, туку го препознава и соработува со него. Тој е присутен како мудар водич, кој ја буди и поттикнува внатрешната желба и одговор на ученикот, почитувајќи ја неговата слобода и внатрешна мотивација, која е поважна од надворешната дисциплина. Овој пристап ја истакнува разликата помеѓу налагањето и вистинското воспитување, кое се темели на љубов и слободен одговор, при што педагогот не присилува, туку вдахнува.

Практичната примена на принципот на синергија подразбира воспоставување молитвен и искрен однос помеѓу педагогот и учениците, при што педагогот активно го бара присуството на Божјата благодат во секој

---

⁸ John of Damascus, „An Exposition of the Orthodox Faith“, Book II, Chapter 30, во: *Nicene and Post-Nicene Fathers*, 2nd ser., vol. 9, ed. Philip Schaff and Henry Wace, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1958, електронско издание, достапно на 10.10.2025 на: <https://www.newadvent.org/fathers/33042.htm>.

⁹ Theophan the Recluse, *Letters on the Spiritual Life*, превод: Alexandra Dockham, Jordanville, NY: St Herman of Alaska Brotherhood, 1995, 36.

ученик. Ова значи почитување на слободата на личноста како простор каде што Бог слободно дејствува, создавајќи услови за развој на внатрешна мотивација која е вистинскиот двигател на воспитниот процес. Надворешната дисциплина никогаш не смее да го замени или да го прегази внатрешниот повик кон вистината и доброто. Според тоа, воспитно-образовниот процес не е само предавање на знаења, туку длабоко духовно придружување, кое овозможува во слобода и љубов да се изгради вистинската зрелост и добродетелите на личноста. Овој процес јасно ја истакнува уникатноста на православната христијанска педагогија, која ги почитува Божјите закони и човековата слобода како соработници во заедничкото дело на спасение.

г) Принципот на соборност, односно заедничарење, ја претставува суштината на животот во Црквата и е нераскинлива оска на православната христијанска педагогија. Човекот не се воспитува како изолирана индивидуа, туку во живата заедница на љубовта, која го одразува и остварува моделот на Троичната заедница, каде што единството и заедништвото не ги згаснуваат, туку ги обогатуваат личната слобода и одговорноста.

Во православното богословие, Црквата е најчесто опишувана како Телото Христово, каде што Христос е Главата, а верниците се делови на тоа тело. Овој поим го нагласува единството и живата поврзаност на сите членови со Христос и меѓусебно, создавајќи органско заедништво кое ја надминува поединечноста. Светиот апостол Павле зборува дека Христос е Глава на телото, односно на Црквата, која ја нарекува полнота на Оној Кој ги исполнува сите нешта (Кол 1,18, 19; Ефес 1,22-23). Ова тело е жив организам, каде секој човек – секој ученик – е неопходен и има посебна улога и дар, кои придонесуваат за растот и заедништвото на целото тело. Така, Црквата ја одразува Троичната заедница, бидејќи единството меѓу членовите се одвива преку љубов, слободен однос, и соработка, што е суштината на принципот на соборност во православната христијанска педагогија.

Овој концепт ја нагласува потребата воспитно-образовниот процес да се сфати како вклучување во живата заедница, каде што нема место за изолација или индивидуализам, туку за заемна поддршка, почит и грижа. Ученикот не се гледа само како поединец кој прима знаење, туку како дел од христијанската заедница која заеднички расте во верата и љубовта, отсликувајќи го живото тело Христово.

Оваа перспектива ги мотивира педагозите да создаваат простори и активности кои ќе ги поттикнуваат духовните врски, заедничките литургиски и молитвени доживувања, како и почитувањето на различностите и уникатноста на секој ученик. Таквата соборност не е само теоретски принцип, туку суштински воспитно-образовен пат што ја гради вистинската христијанска личност во духот на заедницата. Соборноста во воспитно-образовниот про-

цес создава духовно здрави личности кои се способни за љубов, простување и sluжење на другите.

д) Принципот на единство на воспитно-образовните влијанија во православната педагогија се засновува на сознанието дека воспитанието и образованието не се остваруваат изолирано, туку преку хармонизирано делување на сите надворешни фактори што го обликуваат детето: семејството, училиштето, црковната заедница и општествената средина. Секоја од овие сфери носи воспитно-образовни влијанија кои, ако се разединети или противречни, може да создадат духовна и морална дезинтеграција; доколку пак се усогласат, тие придонесуваат за целосен развој на личноста и за нејзино уподобување на Христос.

Свети Теофан Затворник напоменува дека „не треба да се мисли дека детето се воспитува само со зборови; целата околина дејствува воспитно“,¹⁰ укажувајќи дека педагогот не може да ја изолира душата од надворешните влијанија, туку може да ги преобрази преку љубов, постојан пример и христијански живот.

Свети Јован Златоуст истакнува дека „воспитанието започнува во домот, продолжува во Црквата и се потврдува во заедницата“,¹¹ што го нагласува значењето на соборноста (κοινωνία) како суштинска педагошка категорија: воспитувачот, родителот и духовниот отец не делуваат посебно, туку во заедничко сведоштво за Христовата вистина.

Свети Василиј Велики ги советува младите критички да ги прифаќаат надворешните влијанија и да ги користат оние што водат кон добродетел, нагласувајќи дека не е потребно целосно исклучување на световното, туку внимателна селекција и духовна трансформација на сè што помага за воспитен и морален раст.¹²

Во современите услови, каде што медиумите, технологијата и социјалните мрежи стануваат значајни воспитни фактори, единството на воспитните влијанија е важно за интегриран развој на личноста. Педагогот треба да овозможи усогласување помеѓу сите овие сфери така што воспитанието ќе остане во духот на Евангелието, создавајќи духовно зрела личност што го одразува образот Божји.

---

¹⁰ St. Theophan the Recluse, *Letters on Christian Education*, електронско издание, достапно на 1.10.2025 на: <https://theophan.net/sttheophan/writings.html>.

¹¹ St. John Chrysostom, *Homilies on Ephesians, XXI*, електронско издание, достапно на 2.10.2025 на: <https://www.newadvent.org/fathers/220121.htm>.

¹² Сп. St. Basil the Great, *Address to Young Men on How They Might Derive Benefit from Greek Literature*, електронско издание, достапно на 2.10.2025 на: <https://www.ccel.org/ccel/basil/works>.

ѓ) Антрополошкиот принцип на православната христијанска педагогија се темели на откровенската вистина дека човекот е создаден „по образ и подобие Божјо“ (1 Мој 1,26), при што воспитно-образовниот процес не смее да се ограничува само на интелектуалниот развој, туку мора да го опфати целото битие на човекот – тело, ум, срце и дух, кои се соединети во една жива и неразделна целина. Оваа целовитост е основната позиција од која произлегува христијанскиот воспитно-образовен процес, со силна нагласеност на единството и хармонијата помеѓу природниот и натприродниот аспект на човековото битие.

Свети Григориј Богослов укажува на единствената двојна природа на човекот, кој е и земен и небесен, видлив и невидлив, половина смртен и половина бесмртен, преку единството со Бога станувајќи бог по благодат.¹³ Така, светителот ја истакнува целта на воспитно-образовниот процес, а тоа е обожение (θεωσις) (сп. 2 Птр 1,4), односно обновување на образот Божји преку духовен раст и добродетелно живеење.

Во педагошкиот контекст, современите образовни системи најчесто го нагласуваат когнитивниот развој, додека православната христијанска педагогија го нагласува интегралниот трансформативен развој на личноста, вклучувајќи го умот како средство за созерцание и просветлена мисла; срцето како центар на љубов, чувствителност и совест; волјата како сила за морални одлуки и упорност; и телото како храм на Светиот Дух и активен соучесник во добродетелниот живот. Свети Јован Златоуст го поттикнува овој пристап преку советот воспитувачите да не се задоволуваат само со површно поучување, туку да ја насочат својата грижа кон внатрешното преобразување на срцето. Тој поучува: „Не е доволно да му зборуваш на детето за доброто, туку покажи му го преку пример; срцето се воспитува повеќе со љубов отколку со зборови.“¹⁴ На таков начин воспитно-образовниот процес ја отвора патеката кон вистинско и трајно образование кое резултира со раст во мудрост, добродетел и боголикост.

Практичниот израз на овој принцип се состои во интегрирањето на духовното и моралното воспитание во секој наставен процес, преку креација на воспитно-образовни активности што ги опфаќаат емотивните, волевите и духовните аспекти на личноста. На овој начин се признава и цени секој поединечен ученик како жива икона Божја, која се открива и развива преку за-

---

¹³ Gregory Nazianzen, „Oration 45: On Holy Pascha“, во: *Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series*, Vol. 7, ed. Philip Schaff and Henry Wace, New York: Christian Literature Publishing Co., 1894, 427–428.

¹⁴ John Chrysostom, „Homilies on the Gospel of Matthew“, Homily 20, во: *Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series*, Vol. 10, ed. Philip Schaff, New York: Christian Literature Publishing Co., 1888, 139.

еднички подвиг на педагогот и воспитаникот, потврдувајќи ја вистината дека целосното образување е можно само во светлината на Христовата љубов. Таквото усогласено образование служи како пат кон длабоко духовно созревање што се рефлектира во секој аспект од животот на личноста, нудејќи траен систем на вредности и животни насоки што ја сочинуваат основата на православниот воспитно-образовен идеал. Ова истовремено ја вразумува современата педагогија дека вистинската едукација доаѓа од хармонијата меѓу душевното, телесното, умственото и духовното, што води кон созревање и полн развој на индивидуата која живее во согласност и трајна заедница со Бога и ближните.

е) Принципот на личносен пристап го потсетува педагогот дека секој човек има сопствен пат кон Бога и Бог секог поинаку го води кон спасение. Според православното поимање, личноста е дар од Бога кој се остварува преку слободата, љубовта и заедничарството. Оттаму, воспитувањето и образованието не се процеси на надворешно моделирање според униформирани општествени стандарди, туку придружување на човекот на неговиот личен пат кон обожение.

Свети Григориј Палама, бранејќи ја христијанската антропологија од секој вид рационалистички редуccionизам, истакнува дека „Божјата благодат не ги укинува личните особености на човекот, туку ги осветува“.¹⁵ Тоа значи дека духовниот раст и воспитувањето не можат да бидат насилно наметнати ниту забрзани без штета за духовното зреење; напротив, благодатта го преобразува човечкото битие, почитувајќи ја неговата лична неповторливост. Педагогот, според овој принцип, препознава во секој ученик единствен пат кон Бога, помагајќи му да ја осознае сопствената призваност и да го усоврши образот Божји во себе.

Овој личносен пристап во педагогијата се темели на христолошката и тријадолошката антропологија: личноста не постои самодоволно, туку како релациска реалност – во однос кон Бога и кон ближните. Таа се остварува преку љубовта, а љубовта претпоставува слобода. Свети Максим Исповедник нагласува дека „личноста е таа што постои по слободна волја и се однесува кон Бога и кон ближните во љубов“.¹⁶ Оттаму, православниот воспитен процес не може да се сведе на предавање на информации или идеолошка формација, туку е егзистенцијален однос – дијалог, сведоштво и заедничко патување кон вистината.

---

¹⁵ Gregory Palamas, *Triads in Defense of the Holy Hesychasts*, I.3.36, превод: John Meyendorff, New York: Paulist Press, 1983.

¹⁶ Maximus the Confessor, „Ambigua ad Ioannem“, 7, во: *Patrologia Graeca*, ed. J. P. Migne, vol. 91, Paris: 1865.

Во практичната примена на овој принцип, педагогот е повикан да го почитува уникатниот духовен ритам на секој ученик. Воспитно-образовниот процес, според тоа, е лична средба, а не само пренос на знаења. Таквата средба е исполнета со смирение и љубов, во која авторитетот на наставникот не произлегува од позицијата, туку од духовната зрелост, автентичноста на животот и љубовта.

Свети Силуан Атонски, чие искуство ја потврдува длабочината на православното разбирање на личноста, вели: „Кога го гледаш секој човек како икона Божја, тогаш во тебе живее љубовта на Христос и не можеш да го осудуваш“.¹⁷ Во оваа перспектива, воспитувањето станува евхаристиски чин на љубов и заедница – простор каде што слободата на личноста се сретнува со преобразувачката благодат на Светиот Дух.

ж) Во православната духовност, постојаната духовна будност (бдение) – νήψις (nepsis), претставува централна добродетел и услов за духовен раст. Таа означува постојана трезвеност на умот и внимателно чување на срцето, односно непрестајна духовна свесност за Божјото присуство и за движењата на сопствените помисли. Како што учи светоотечката традиција, без оваа будност човекот станува подложен на страстите, бидејќи не ги препознава нивните почетоци во мислата. Затоа, бдението не е само монашки подвиг, туку основен принцип за христијанинот кој сака да живее во постојана заедница со Бога.

Светите отци на Добротољубие ја нарекуваат постојаната духовна будност „вратар на срцето“ што го чува внатрешниот човек од нападот на логисмосите – помисли што се стремат да го одвратат човекот од љубовта кон Бога. Свети Исак Сирин вели: „Кoj ја познава сопствената слабост, ја стекнува блажената нејпсис; бидејќи со смирено внимание се очистува умот и доаѓа Божјата благодат.“¹⁸ Ова духовно внимавање е обожен начин на живот: постојано внатрешно присуство пред Бога, со трезвено срце и ум што не се расејуваат во страстите. Во ист дух, свети Хесиј од Ватопед во Добротољубие учи: „Чувај го умот од секоја помисла, и ќе го видиш светот во себе исполнет со светлина; тоа е делото на нејпсисот.“¹⁹ Таа светлина е плод на благодатта што се пројавува во очистеното срце – срце што бдее.

Од ова произлегува богословската основа на принципот: човекот, како слободно битие создадено по образот Божји, соработува со благодатта преку

---

¹⁷ *St Silouan the Athonite*, ed. Archimandrite Sophrony, Essex: Patriarchal Stavropegic Monastery of St John the Baptist, 1991, 56.

¹⁸ Isaac of Nineveh, *Ascetical Homilies*, Homily 64, превод: Dana Miller, Boston: Holy Transfiguration Monastery, 1984.

¹⁹ Hesychios the Priest, „On Watchfulness and Holiness“, во: *The Philokalia*, vol. 1, превод: G.E.H. Palmer, Philip Sherrard, and Kallistos Ware, London: Faber and Faber, 1979, 168.

вниманието, трезвеноста и внатрешното молчење. Нејписот ја овозможува синергијата помеѓу човечката волја и Божјата благодат – процес во кој човекот не се спасува преку интелектуална спознајност, туку преку смирено внимавање на сопственото срце.

Во православната христијанска педагогија, принципот на постојана духовна будност подразбира дека воспитувањето не е насочено само кон развој на интелектуални способности, туку и кон обликување на духовната чувствителност. Педагошкиот процес станува школа на внимание и тишина, во која учениците учат да го слушаат сопственото срце и да ги препознаваат внатрешните движења. Православниот педагог, како духовен водич, го сведочи ова бдение со својот пример – со мир, смиреност и со живот усогласен со молитвата.

Таквото воспитување се реализира преку едноставни, но длабоки практики: кратка молитва на почетокот и крајот на часовите, момент на тишина пред учење, читање светоотечки текстови што поттикнуваат внатрешна рефлексивност и благодарност. Целта не е надворешна дисциплина, туку воспоставување духовна навика на внимание. Свети Серафим Саровски вели: „Чувај го мирот во твојата душа, и илјадници околу тебе ќе се спасат.“²⁰ Таа внатрешна будност и мир стануваат најдлабоката форма на воспитно сведоштво – не преку зборови, туку преку тишината што говори за присуството на Светиот Дух.

з) Во православната духовна и педагошка традиција, принципите одговорност и трезвеност претставуваат темел на службата на секој педагог. Одговорноста не е само професионална должност, туку духовна состојба на човекот кој е свесен дека преку своите зборови, постапки и пример влијае врз душите на младите. Трезвеноста (*νήψις*) е неговиот внатрешен стражар – внимателност кон помислите, чувствата и постапките, за тие да бидат осветени со љубовта и мудроста Божја.

Свети Игнатиј Брјанчанинов остро предупредува дека оној што води други мора најнапред да го пази сопственото срце и вели: „Познај ја својата немоќ, за да не се предаваш на прелест; не поучувај ги другите пред да се научиш себеси, за да не бидеш лекар што е самиот болен.“²¹ Во оваа мисла е содржано суштинското сфаќање за духовната одговорност на педагогот. Неговото влијание врз другите е благословено само ако потекнува од очистено срце и од живот исполнет со покајание и молитва.

---

²⁰ Seraphim of Sarov, *Little Russian Philokalia*, vol. 1, Platina, CA: St Herman of Alaska Brotherhood, 1991, 87.

²¹ Ignatius Brianchaninov, *Ascetic Essays*, vol. 2, St Petersburg: Imperial Theological Academy, 1859, 47.

Свети Теофан Затворник ја продолжува оваа мисла, истакнувајќи дека воспитувачот треба да биде трезвен и внимателен, затоа што „оној кој се грижи за душите, треба најнапред да ја уреди својата душа.“²² Трезвениот педагог не се води од романтичарски идеализам, туку од реално, духовно расудување (δίκρισις), што е дар на Светиот Дух. Така, тој помага секој ученик да го открие сопствениот пат кон Бога.

Одговорноста на педагогот, во православниот контекст, подразбира постојано „внатрешно бдение“ над сопствените мотиви и духовно преиспитување. Воспитувањето се разбира како служба на љубовта, а не само како професија; тоа е литургиски чин, во кој наставникот соучествува во делото на создавање нов човек во Христа. Така, трезвеноста станува лична добродетел, но и педагошка метода – тивка будност, умереност и молитвена концентрација во односот со учениците. Педагошката одговорност, според ова светоотечко искуство, не е резултат на методологија, туку плод на внатрешна преобразба. Вистинскиот педагог е духовен сведок – човек кој со трезвеност ја пренесува светлината на Христос, не само со зборови, туку со животот.

Педагошките импликации од овој принцип се длабоко егзистенцијални: педагогот треба да негува континуиран духовен живот (исповед, молитва, покајание), да биде свесен за границите на своето влијание и да бара постојано осветување преку благодатта. Воспитувањето на учениците станува соработничко дело помеѓу човековата одговорност и Божјата промисла. Трезвениот наставник не дејствува со самоувереност, туку со страв Божји и смирение – со чувство дека секој ученик му е доверен од Бога.

с) Принцип на љубовта (ἀγάπη), како највисок облик на заедничарство и откровение на Божјиот живот, претставува темел и врв на православната христијанска педагогија. Љубовта не е само чувство, ниту етичка доблест во секуларна смисла, туку обожувачка енергија преку која човекот зема учество во заедницата со Бога. Љубовта е самиот начин на постоење на Света Троица: заемно дарување и примање, единство без укинување на личностите и затоа воспитувањето во љубов е воспитување во троичниот начин на постоење. Кога Христос вели: „Љубете ги своите непријатели... бидете совршени како што е совршен вашиот Отец небесен“ (Мт 5,44–48), тој не поставува морална заповед, туку ни открива онтолошки пат: човекот станува совршен преку љубовта, зашто само љубејќи, го одразува ликот на Создателот.

Свети Јован Златоуст ја нарекува љубовта „мајка на сите добродетели“ и „врска на совршенството“, бидејќи таа ги обединува сите доблести и им дава содржина и смисла. Без љубов, вели тој, и правдата станува суровост,

---

²² Theophan the Recluse, *The Spiritual Life and How to Be Attuned to It*, 56.

а вистината гордост.²³ Во истиот дух, свети Исак Сирин учи дека љубовта е „виното на радоста“ што ја вознесува душата над стравот и над правдата; таа не се стекнува преку подвиг, туку се дарува на оној што го очистил срцето од страстите.²⁴ Така, љубовта има преобразувачка сила која делува преку присуството на благодатта.

Во контекст на православната христијанска педагогија, љубовта не се поима само како метод, туку како духовна атмосфера во која се раѓа вистинското воспитување. Педагогот е повикан да сведочи и да љуби со смирение, а не да наметнува и да воспитува со авторитет. Неговото дејствување добива смисла само доколку произлегува од внатрешно учество во љубовта Христова, која „не бара свое“ (1 Кор 13,5), туку служи и простува. Љубовта е онаа духовна енергија што ја преобразува наставната професија во евхаристиска служба – во дарување на себе, во заедница на доверба, слобода и благодарност.

Педагошката дејственост на љубовта се изразува преку личен пример, молитвено застапништво и сочувствителност кон секое човечко страдање. Таа не создава зависност, туку ја раѓа личната одговорност; не наметнува норми, туку разгорува совест. Така воспитувањето станува дел од спасителниот процес. Во него ученикот не се моделира според идеал, туку се раѓа како личност способна за љубов, а преку тоа и за богопознание. Во оваа перспектива, љубовта не е само принцип на педагошката етика, туку и крајна цел на секое воспитание: човекот да стане љубов, бидејќи само љубовта е вистинската мера на обожението.

и) Принцип на смирението (*ταπεινωσις*) претставува најдлабоката тајна на духовниот живот и вистинскиот темел на секое православно воспитание. Тоа не е морална доблест или психолошка состојба, туку онтолошка вистина – сознание дека човекот постои само преку благодатта и дека сè што има и што е, е дар од Бога. Смирението е состојба на човек кој стои пред Бога во вистината за своето создадено битие, ослободен од илузијата за автономија. Во него нема понижување, туку мир, затоа што смирениот човек не ја негира сопствената вредност, туку ја поставува во однос со Бога, во благодарност и љубов.

Христос, „кроток и смирен по срце“ (Мт 11,29), е образецот на вистинската педагогија. Неговото смирение не е слабост, туку сила на љубовта што се понижува за да воздигне. Кенотичкиот начин на Неговото дејствување – доброволното испразнување и самопонижување, ја открива суштината на

---

²³ St. John Chrysostom, „Homilies on the First Epistle to the Corinthians“, Homily 33, во: *Nicene and Post-Nicene Fathers, Series I*, Vol. 12, ed. P. Schaff, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1989, 198.

²⁴ St. Isaac the Syrian, *Ascetical Homilies*, Homily 72, Holy Transfiguration Monastery: Boston, 2011, 341.

воспитно-образовниот процес во православната перспектива: педагогот не владее, туку се раздава; не наметнува, туку сведочи. Смирението е, всушност, духовната педагогија на Христос.

Свети Јован Лествичник го нарекува смирението „божествена одежда“ и вели: „Кој се облекол во неа, го облекол самиот Христос.“²⁵ Смирението, според него, е последното скалило на духовниот раст, „воскресение на душата пред телесното воскресение“. Свети Игнатиј (Брјанчанинов) учи дека „смирението е мерило на духовната зрелост и знак на присуство на благодатта.“²⁶ А свети Антониј Велики сведочи: „Без смирение, сите трудови се залудни.“²⁷ Овие сведоштва потврдуваат дека секое духовно образование што не е вкоренето во смирението се претвора во гордост и себедоволност.

Во педагошки контекст, смирението не ја намалува, туку ја осмислува улогата на педагогот. Православниот педагог се смета за соработник во Божјото дејствување. Тој ја гледа својата задача како служење на вистината во љубов. Само оној што се научил на смирение може да биде вистински водич, бидејќи преку своето молчење, трпение и благодарност го сведочи Христовиот дух. Учениците, пак, преку смирението учат да прифаќаат корекција без бунт, да го претворат неуспехот во поука и да растат во духовна зрелост.

Смирението го создава просторот на заедништво: наставникот и ученикот стануваат сопатници на патот кон Христос. Во таа заедница нема натпревар, туку заемна благодарност и доверба. Секоја воспитна средба станува евхаристиски чин, израз на заедничко покајание и радост во присуството Божјо. Оттука, смирението не е последна фаза, туку постојана состојба на духот; постојано „враќање во вистината“ каде што човекот ја спознава својата ништожност и истовремено своето бесконечно достоинство како икона Божја.

Смирението е коренот на сите добродетели и круна на духовното воспитание. Без него, љубовта станува сентименталност, а послушанието ропство. Но во неговото присуство, секое знаење се преобразува во мудрост, секоја дисциплина во радост, секој подвиг во благодарност. Во смирението се остварува целта на православната христијанска педагогија: човекот да стане чист сад на Божјата благодат, кој љуби и простува, бидејќи живее во вистината на Христос.

---

²⁵ St John Climacus, *The Ladder of Divine Ascent*, Step 25, превод: Colm Luibheid and Norman Russell, New York: Paulist Press, 1982, 261.

²⁶ St Ignatius (Brianchaninov), „Ascetic Essays“, во: *Works of St Ignatius Brianchaninov*, Vol. 1, Moscow: Sretensky Monastery, 2001, 114–117.

²⁷ *Apophthegmata Patrum: The Sayings of the Desert Fathers*, превод: Benedicta Ward, Kalamazoo, MI: Cistercian Publications, 1975, 3.

Заклучни согледувања

Основоположните принципи на православната христијанска педагогија претставуваат органски и неделив систем кој ги обединува верата, духовноста, воспитанието и образованието, при што секој од нив ја открива длабочината на човековата личност и патот кон Христовата љубов. Ненасилството ја нагласува слободата и достоинството на секоја личност, покажувајќи дека воспитанието не смее да се темели на страв или присила, туку на доверба, почит и духовно водство. Своевременоста воспоставува рамнотежа меѓу природниот ритам на учење и духовното зреење, потсетувајќи дека вистинското воспитание и образование се одвива во согласност со Божјото време и индивидуалниот раст на ученикот. Единството на воспитните влијанија ја изразува потребата за хармонија меѓу семејството, училиштето и Црквата, како заеднички простори во кои детето го доживува континуитетот на духовниот развој и усогласеноста помеѓу верата, знаењето и животот.

Принципот на личносен пристап ја потенцира неповторливоста на секој човек и ја истакнува потребата воспитувањето да го препознае личниот пат кон Бога, даровите и особеностите што ја сочинуваат човековата индивидуалност. Антрополошката целовитост го открива единството на телото, умот, срцето и духот, укажувајќи дека воспитанието не може да се сведе на интелектуален развој, туку треба да се насочи кон целосно преобразување на личноста во Христа. Принципот на духовна будност го насочува воспитно-образовниот процес кон внатрешна внимателност, молитвена трезвеност и постојано духовно разликување, што го заштитува ученикот од површност и го насочува кон вистинско себепознавање.

Особено значење во рамките на православната педагогија има принципот на синергија, кој ја изразува длабоката соработка помеѓу Божјата благодат и човечката слобода. Воспитанието, како и спасението, не е еднострана активност, туку заедничко дејствување на Бога и човекот во процесот на преобразување. Со принципот на соборност, пак, православната педагогија ја потврдува својата втемеленост во животот на Црквата како заедница на љубовта. Човекот не се воспитува изолирано, туку во заедничарење, во живото Тело Христово, каде единството не ја уништува, туку ја обожува личната слобода.

Одговорноста и трезвеноста го означуваат моралниот интегритет на воспитувачот, кој е свесен за својата улога во духовното обликување на учениците. Вистинскиот православен педагог не само што предава знаење, туку сведочи со својот живот, при што трезвеноста станува знак на духовна зрелост и внатрешна чистота. Љубовта, како срце на православната христијанска педагогија, создава простори на доверба, заемност и духовно растење; таа

го претвора воспитно-образовниот процес во живо сведоштво на Христовата љубов. Смирението, пак, го поставува духовниот темел на воспитанието и образованието – тоа не понижува, туку воздигнува; не владее, туку служи, потсетувајќи дека секој педагог е прво ученик Христов, а потоа учител.

Заедно, сите овие принципи сочинуваат единствено ткиво на православната христијанска педагогија, во кое секој поединечен елемент ја надополнува и осмислува целината. Нивното дејство ја претвора воспитно-образовната дејност во синергиски процес на личносно преобразување и обожение. Така воспитно-образовниот процес не се ограничува на пренос на знаење, туку станува учество во растот на личноста според образот Божји, во љубов, смирение, одговорност и духовна зрелост.

Во современиот контекст, овие принципи претставуваат автентичен одговор на кризата во образованието – тие ја враќаат длабочината, духовноста и хуманоста во воспитно-образовниот процес, повикувајќи на интеграција на верата и културата, знаењето и добродетелта, личноста и заедницата. Во суштина, православната христијанска педагогија го открива воспитно-образовниот процес како пат кон обожение – како преобразба на знаењето во мудрост, на воспитанието во љубов и на образованието во заедничко учество во Христовата полнота.

ANETA JOVKOVSKA

FOUNDATIONAL PRINCIPLES OF ORTHODOX CHRISTIAN PEDAGOGY AND THEIR SIGNIFICANCE FOR CONTEMPORARY EDUCATIONAL PROCESSES

Summary

This paper explores the essence of Orthodox Christian pedagogy as a spiritual and moral system grounded in Orthodox Christian anthropology and patristic tradition. At the center of the analysis stand the ten educational principles formulated by Liudmila Surova: nonviolence, timeliness, unity of educational influences, personal approach, anthropological integrity, spiritual vigilance, responsibility, sobriety, love, and humility. In addition, the study examines the principles of synergy and conciliarity as essential conditions for spiritual growth.

The paper emphasizes the inner interconnectedness of these principles with the spiritual life of the human person and their significance for the entire educational process. Orthodox Christian pedagogy is presented as a path of transformation of the human person in the love of Christ, where education is realized through growth

in virtue, freedom, and spiritual maturity. Within the contemporary educational context, facing the need for a deeper understanding of the human person, these foundations offer a profound spiritual depth that harmonizes knowledge with lived experience and faith.

Keywords: educational principles, spiritual formation, anthropological integrity, synergy, conciliarity, contemporary education, spiritual maturity, Orthodox anthropology, religious education.

СОДРЖИНА

Георгиј (Ѓорѓевски), митрополит ПРОРОЧКОТО НАСЛЕДСТВО НА ЗАХАРИЈА: ТЕМИ ЗА ОБНОВУВАЊЕТО И МЕСИЈАНСКОТО ОЧЕКУВАЊЕ	5
ДЕЈАН БОРИСОВ, ѓакон КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ ЗА ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА	19
АНЕТА ЈОВКОВСКА ОСНОВОПОЛОЖНИ ПРИНЦИПИ НА ПРАВОСЛАВНАТА ХРИСТИЈАНСКА ПЕДАГОГИЈА И НИВНОТО ЗНАЧЕЊЕ ЗА СОВРЕМЕНИОТ ВОСПИТНО-ОБРАЗОВЕН ПРОЦЕС	33
ВИКТОР НЕДЕСКИ ТЕОЛОШКАТА ПОДЛОГА НА ПОДЕЛБАТА: НОВ ПОГЛЕД КОН АРИЈАНСКИОТ СПОР	51
ДАРКО АНЕВ СПАСЕНИЕТО ВО ЕВАНГЕЛИЕТО СПОРЕД ЈОВАН – ЕГЗЕГЕТСКА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА СОТИРИОЛОШКАТА ПОРАКА НА ЕВАНГЕЛИСТОТ ЈОВАН	67
КИРЧЕ ТРАЈАНОВ, протоѓакон СВЕТАТА ТАЈНА ИСПОВЕД И ДУХОВНОТО РАКОВОДСТВО ВО ЦРКВАТА	103
ИЛЧЕ МИЦЕВСКИ-ИГНАТ СТЕФАН ГОГОВСКИ ОПРАВДАНОСТА НА ВОЈУВАЊЕТО И ШЕСТАТА БОЖЈА ЗАПОВЕД ОД ПРАВОСЛАВНА ПЕРСПЕКТИВА	127

АЛЕКСАНДАР КРСТАНОСКИ, јереј ТЕОЛИНГВИСТИЧКИОТ ПРОФИЛ НА ПРОФ. Д-Р ОТЕЦ ЈОВАН ТАКОВСКИ	141
НИКОЛЧЕ ЃУРЃИНОСКИ, протоѓакон ПРЕДСВЕТЕНАТА ЛИТУРГИЈА КАКО ИЗРАЗ НА ЕВХАРИСТИСКИОТ КОНТИНУИТЕТ	153
АЛЕКСАНДАР ДИМИТРИЈОВ, протоѓакон ОПШТО ЗА ХРИСТИЈАНСКОТО ЦРКОВНО ПЕЕЊЕ	167
МАРИЈА ГИРЕВСКА БИБЛИОГРАФИЈА на проф. д-р Ацо Гиревски, протоереј-ставрофор	179